

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.124>

УДК 349.422.2(477)

R. B. Chata,

аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8207-9320>

НІШЕВІ АГРАРНІ КООПЕРАТИВИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ

R. Chata,

Postgraduate Student,

National University of Water and Environmental Engineering

NICHE AGRICULTURAL COOPERATIVES: EUROPEAN INTEGRATION AND ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS FOR DEVELOPMENT

У статті розкриті інноваційні засади аграрної кооперації щодо нішевих кооперативів у контексті: євроінтеграції; впровадження Спільної аграрної політики ЄС; реалізації екологічно виваженого, економічно доцільного та соціально необхідного аграрного землекористування. Обґрунтовано, що головними напрямками розвитку нішевої кооперації є: доопрацювання законодачо-нормативних документів із її поширення у контексті євроінтеграції; оптимізація елементів екологічно виваженого аграрного

природокористування та розвитку агробізнесу; нішевізація малого фермерства та одноосібників з об'єднання їх у кооперативи; еколого-економічна оцінка землекористування з метою доступу до фінансових ресурсів та страхування банками через прозорі інформаційні ресурси й виважену державну політику. Обґрунтовано, що упровадження новітнього досвіду розвитку нішевої кооперації дозволить: виробляти місцеву продукцію й забезпечувати її цінову доступність для всіх верств населення; впроваджувати кращі практики та правила системи сталого виробництва й споживання харчових продуктів; реалізувати цивілізовану форму суспільного співіснування різних форм власності і форм ведення бізнесу.

The article reveals the innovative foundations of agricultural cooperation in relation to niche cooperatives in the context of European integration, the implementation of the EU Common Agricultural Policy, and the realization of environmentally balanced, economically viable, and socially necessary agricultural land use. It is substantiated that the main directions for the development of niche cooperation are: refinement of legislative and regulatory documents for its dissemination in the context of European integration; optimization of elements of environmentally balanced agricultural nature management and agribusiness development; niche specialization of small farms and individual farmers with their consolidation into cooperatives; ecological and economic assessment of land use aimed at access to financial resources and insurance by banks through transparent information resources and a balanced state policy.

Given the strategic objectives of European integration and the implementation of the EU's Common Agricultural Policy in Ukraine, the following are relevant: niche marketing for small cooperatives as a way of diversifying society and ensuring community stability; specialised niche cooperatives (new forms of entities supplying products through social networks); multifunctional cooperatives that bring together many producers based on the 'life' cycle of

products. Promising areas for niche cooperation in agribusiness include: choosing effective forms of entrepreneurial activity based on the natural and climatic characteristics of the region; production according to the principles of «from field to table» and «from garden to table»; ensuring cooperation between small businesses and farmers.

It is reasonable to assume that the implementation of the latest experience in the development of niche cooperation will make it possible to produce local products and ensure their affordability for all segments of the population; introduce best practices and rules for sustainable food production and consumption; and implement a civilised form of social coexistence of different forms of ownership and business practices.

Ключові слова: *нішева кооперація; євроінтеграція; інновації; природокористування; системний підхід.*

Keywords: *niche cooperation; European integration; innovations; nature management; systemic approach.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перед сучасним сільським господарством стоїть важливе завдання: прогнозувати населення планети, що постійно зростає. За останніми оцінками, до 2050 року глобальний попит на продовольство зросте на 70%, що потребує інвестицій у сільське господарство на суму близько 80 мільярдів доларів для забезпечення продовольством прогнозованих дев'яти мільярдів людей [1].

Значний попит на сільськогосподарську продукцію на світових ринках має постійну тенденцію до зростання та зумовлений приростом населення, підвищенням вартості основних засобів виробництва. Такі та інші процеси корелюють із розвитком аграрної кооперації, економічними та екологічними процесами передусім в економічно розвинутих країнах світу. Сільськогосподарські кооперативи, як інституційні утворення, є учасниками

аграрних ривів в економічно розвинених країнах, наприклад у ЄС. Наприклад, у Данії на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи припадає 90 % ринку молока і молочної продукції, а у країнах Скандинавії та Фінляндії – 80 % ринку м'ясомолочної продукції. Понад половина сільськогосподарської продукції, виготовленої у Нідерландах, реалізується через переробні та маркетингові кооперативи, зокрема, це 100% овочів, 95% фруктів, 90% вовни і вершкового масла, 85% сиру тощо [2].

Порівняно з багатьма зарубіжними країнами в Україні модель аграрної кооперації розвивається вкрай повільно та у незначних масштабах. Станом на 01.01.2022 р. сільськогосподарські кооперативи становлять лише 6,8% від загальної кількості кооперативів в Україні, про що свідчать офіційні статистичні дані. У свою чергу кооперативи становлять 2,3% від загальної кількості юридичних осіб. Станом на 1 січня 2022 р. в Україні було зареєстровано 1274 сільськогосподарських обслуговуючих та 1001 сільськогосподарський виробничий кооператив [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над розробкою наукових засад аграрних економіки та природокористування, екологізації агробізнесу у громадах в контексті євроінтеграції працювали: Горланчук В.В., Гуторов О.І., Добряк Д.С., Купінець Л.Є., Тараріко Ю.О., Ходаківська О.В., Скрипчук П.М., Шкуратов О.І., Шпак Г.М., Шубравська О.В. та інші [4-6]. Їх дослідження, розробки та пропозиції спрямовані на побудову бізнесових моделей аграрного виробництва та відповідного ошадливого природокористування.

Теоретичні та практичні аспекти історії, тенденцій розвитку національного кооперативного руху розглядаються у наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема М. Балліна, Л. Блана, Б. Борисова, С. Бородаєвського, С. Маслова, Ф. Буше, І. Витановича, М. Зібера, Р. Оуена, М. Туган-Барановського, Ф. Штаудінгера, Г. Шульце-Деліча. Широке коло питань організації діяльності різних видів кооперації досліджували В. Апопій, С. Бабенко, П. Балабан, О. Березін, К. Вахітов, П.

Гайдуцький, С. Гелей, В. Гончаренко, В. Зіновчук, М. Малік, І. Маркіна, А. Пантелеймоненко, С. Семів, О. Хріщева та ін. інші [7-9].

Сучасні світові процеси різко змінюють продовольчу, політичну, національні та екологічні політики. Світ все ширше визнає, що комплексні, багатогранні питання, до яких, зокрема, належать питання продовольчої безпеки та з іншої сторони раціональне природокористування, потребують цілісних міжсекторальних підходів, впровадження інновацій й системи знань. Документи напрацьовані Всесвітньою сільськогосподарською організацією до 2030 року пропонують: візію та програми підтримки кооперації; розвиток громадянського суспільства та кооперації в аспекті раціонального природокористування та відповідального ставлення до ресурсів навколишнього природного середовища зменшуючи витрати на логістику та залучаючи місцеве населення до різних видів бізнесу, в тому числі, і через кооперацію [10- 13].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Найбільш розповсюдженою формою горизонтальної інтеграції в агробізнесі як в ЄС, так і в цілому у світі, є кооперація сільськогосподарських товаровиробників. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи є найкрупнішими учасниками аграрних ринків в економічно розвинених країнах куди проголосила вектор розвитку й Україна. На відміну досвіду ЄС в Україні відбувається розвиток вертикальної інтеграції. Особливості розвитку вертикальної інтеграції в Україні та країнах ЄС суттєво різняться між собою. Зокрема, вітчизняні вертикально інтегровані структури в агробізнесі здебільшого представлені агрохолдингами, принципи функціонування яких є протилежними до: інтересів громад, демографічної політики країни, збереження оптимального стану навколишнього природного середовища, збереження сільських населених пунктів тощо. Рішенням такого питання є кооперативи, як інтегровані об'єднання, які з одного боку, позбавлені недоліків агрохолдингів та, з іншого – мають значну низку переваг. Особливими запитами держави щодо кооперації у мирний час мають стати

запити на кооперативи з виробництва нішевої продукції. Вони можуть об'єднати найбільш не захищені верстви населення, створювати робочі місця у найвіддаленіших громадах держави, бути важливим елементом ланцюжка постачання сировини (або продукції й послуг), забезпечити існування сільських населених пунктів за умов раціонального (органічного) землекористування тощо.

Цілями статі є висвітлення теоретико-методологічних засад розвитку кооперації та зокрема нішевої щодо: законодачо-нормативних документів та їх гармонізації у контексті євроінтеграції; оптимізації елементів екологічно виваженого аграрного природокористування; доцільності об'єднання малого фермерства та одноосібників у нішеві кооперативи.

Методи досліджень: системного підходу (узагальнення світового досвіду, розробка стратегічних напрямів бізнесів та балансування щодо раціонального природокористування та нішевої кооперації); методико організаційні (оцінки стану та моделювання перспектив стану аграрного природокористування та зокрема – землекористування); діалектичний та абстрактно-логічний.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наш час в економічно розвинених країнах світу виробнича діяльність аграрних підприємств, кооперативів й кластерів переводиться на нову економіко-технологічну й екологічну основу. Все більше структурна перебудова виробництва здійснюється з урахуванням екологічних факторів, законів, вимог і нормативів, що є обов'язковою умовою й євроінтеграції України. При реалізації головних завдань екологізації можливо істотно зменшити техногенне навантаження на довкілля, покращити його стан, що допоможе Україні виконати узяті міжнародні зобов'язання. До основних принципів екологізації аграрної економіки та зокрема, щодо кооперативів можна віднести: пріоритетність екологічної безпеки в аграрному природокористуванні; екологічної відповідальності; охорони довкілля; відтворення і збереження природних ресурсів; збереження цілісності

агроландшафтів; збереження біологічного біорізноманіття. Виходячи із багатоаспектності екологізації в агробізнесі й переробці продукції, світових ринкових тенденцій, перспективних напрямів нішевого й брендівано виробництва (як інновація в екологізації) на сьогодні сформульовані такі основні поняття:

Концептуальними рішеннями для всіх галузей економіки, в тому числі державного аграрного менеджменту, аграрної кооперації, економіки природокористування мають бути у мирний час стратегічні напрями, які передбачають:

- Сценарій 1: Циркулярне суспільство, наука, інституції (наприклад, роль кооперації як місцевих постачальників продукції через зменшення витрат на логістику, вуглецева сертифікація);

- Сценарій 2: Локальна циркулярна економіка (локальне циркулярне виробництво, економіка громад та їх розвиток у синергетичній єдності з кооперацією);

- Сценарій 3: Циркулярна переробна промисловість (кластери які об'єднують кооперативи, підприємства та малі організаційні утворення). Наприклад, фундуковий кооператив в Італії, що об'єднує всіх виробників держави;

- Сценарій 4: Розвинута циркулярна промисловість у інтегрованих ланцюгах доданої вартості. Положення «Індустрії 4.0 та 5.0» [14].

Із врахуванням зазначених сценаріїв пропонуємо варіанти соціо-еколого-економічного розвитку кооперації й переробних аграрних кластерів для України в контексті розвитку циркулярної економіки:

- держава розробляє й виконує аграрну політику у відповідності євроінтеграції (Спільна аграрна політика у ЄС) та виділяє частину свого бюджету на відновлення й підтримку ініціатив у сфері циркулярної економіки у всіх галузях;

- циркулярна економіка стає невід'ємною частиною стратегії відновлення України із акцентом на діджиталізації й раціональному аграрному природокористуванні;

- Україна активно залучає інвестиції, досвід, кращі практики. органічне виробництво, більш чисті технології, які забезпечать перехід до циркулярної економіки та сприятимуть практикам відновлення;

- увага приділяється відновленню пошкоджених земель та стабілізації стану природних ресурсів (для аграрної кооперації найперше раціональне землекористування), застосуванню методів відновлення в аграрному секторі та мінімізації використання небезпечних речовин й матеріалів.

Для реалізації зазначених варіантів розвитку нішевої кооперації варто зауважити, що в умовах війни циркулярна економіка в Україні залишається загальною бажаною метою, а ступінь її реалізації є різною залежно від регіональних обставин. Стверджуємо, що майбутнє аграрної економіки та нішевої кооперації залежить від технологій Індустрії 5.0 щодо впровадження принципів сталого розвитку і, як показує практика є позитивним впливом їх синергії на ефективність агробізнесу. А саме: зусилля, спрямовані на впровадження принципів соціальної відповідальності та технологій «Індустрії 5.0», позитивно впливають на результати діяльності компаній [15].

Поява «Індустрії 4.0 та 5.0» містить потенціал для значного підвищення продуктивності, ефективності та скорочення витрат, що стає домінуючою бізнес-практикою, інтегруючи сталий розвиток у бізнес-моделі. Серед багатьох методів, розроблених насамперед для економічного зростання, засади циркулярної економіки є інструментом, який допомагає підприємствам, кооперативам, кластерам бути рентабельними. На нашу думку, зростаюче визнання важливості підприємництва в просуванні циркулярної економіки підкреслює необхідність організації нових бізнесів у географічно локальному відображенні: громади, сільські населені пункти,

сировинні зони, бізнес утворення із малої кооперації і підприємництва, що підтверджується в публікаціях [16, 17].

Наступною особливістю реалізації варіантів кооперації і кластерів як інституцій є наявність нішевих кооперативів особливо не великих за масштабами виробництва й площ полів, наприклад, - садівничі: розсадники, маточники, виробництво вегетаріанської продукції, групи у соціальних мережах із постачання сільськогосподарської продукції, сільський аграрний туризм тощо. Такі інституційно-територіальні утворення є основою стабільного розвитку сільської місцевості й малих громад, які віддалені від обласних міст чи потенційних споживачів. Завдяки їм виробники можуть вийти на більший ринок, щоб продавати свої товари та купувати сировину за нижчими цінами. Це підвищує конкурентоспроможність малих та середніх господарств (кооперативів), а відповідно й сприяє економічному розвитку громад. У порівнянні з індивідуальними фермерами члени кооперативу краще захищені від економічних ризиків. Вони виробляють товари та надають різні послуги, будучи одночасно і власниками та користувачами. Також, завдяки спільному капіталу, учасників сільськогосподарських кооперативів легше впроваджувати інновації та діджиталізацію, що підвищує продуктивність землекористування, скорочує витрати та зменшує збитки навколишньому природному середовищу.

Розвиток кооперації й переробних аграрних кластерів для України в контексті розвитку циркулярної економіки пов'язаний з підтримкою малого агробізнесу як формуючої інституції щодо збереження сільських населених пунктів, локальних бізнесів, реалізації концептуальних положень сталості щодо всього життєвого циклу продукції чи надання послуг. Роль держави у таких процесах це формування організаційно-економічного механізму інвестиційно-інноваційного розвитку агробізнесу який містить: оцінку, виявлення основних тенденцій розвитку ринку форм і засобів агровиробництва; державні заходи стимулювання формування кооперації і кластеризації (розробка яких підтримується при євроінтеграції), заходів, які

не суперечать вимогам Світової організації торгівлі та підлягають економічному стимулюванню; формування організаційних структур на основі кооперації сільськогосподарських виробників між собою з метою покращення технічного обладнання виробництва, підтримки державними структурами, фінансовими інститутами і сільськогосподарськими організаціями.

Отже, інноваційно-інвестиційна діяльність є основною умовою ефективного функціонування та динамічного перспективного розвитку всіх видів кооперативів. Реалізація сільськогосподарськими підприємствами інноваційно-інвестиційних проектів пов'язана з ризиками війни в Україні, варіативністю економічних наслідків, великою кількістю зовнішніх загроз, що актуалізовано у працях [18, 19]. Наприклад, маркетингова стратегія інноваційного екологічно збалансованого розвитку аграрних кооперативів базується на освоєнні екологічно орієнтованих методів господарювання, які спрямовані на збільшення обсягів виробництва якісної й нішевої продукції в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Отже, посилити спроможність малих агровиробників адаптуватися до нових викликів може розвиток сільськогосподарської кооперації у доволі широкому діапазоні нішевих бізнесів і послуг. Завдяки кооперації малі виробники зможуть використовувати переваги, притаманні великому товарному виробництву, що зробить їх стійкішими щодо кризових явищ, а також сприятиме відродженню дрібних фермерських господарств та локальних виробництв, реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції, сприятиме розвитку сільських територій й громад.

Для успішного розвитку нішевих й дрібних виробництв у сферах агробізнесу, туризму, логістики, розвитку сільгосподарської кооперації в Україні потрібна виважена державна політика, для чого необхідно запроваджувати заходи та використовувати організаційно-економічний інструментарій:

- ініціювати внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» з метою приведення його у відповідність із засадничими принципами світової практики сільськогосподарської кооперації, Спільної аграрної політики ЄС, «Індустрії 4.0 та 5.0» для розширення можливостей використання малими сільськогосподарськими виробниками такої організаційно-правової форми як кооператив;

- розробити державні цільові програми підтримки розвитку сільськогосподарських та інших видів кооперативів в Україні, у якій передбачити: державну підтримку членам сільськогосподарського кооперативу на етапах створення та становлення, а також при просуванні сільгосппродукції на ринок; заходи щодо поліпшення матеріально-технічної бази кооперативів; надання пільгових кредитів; надання сільськогосподарським кооперативам інформаційно-консультаційних послуг (наприклад, ресурс «Дія») тощо;

- проводити широку інформаційно-роз'яснювальну, виховну роботу щодо конкурентних переваг сільськогосподарської та інших видів кооперації;

- впроваджувати світовий досвід дорадчих послуг щодо забезпечення функціонування агробізнесу за всіма етапами життєвого циклу його діяльності;

- просувати й навати доступ продукції до тендерів і харчування у громадах на засадах прямих поставок, а відтак мінімальних цін на логістику;

- передбачити можливість акредитації сільськогосподарських кооперативів за спрощеною системою та надання каникул зі сплати біржового збору на період до 12 місяців, що дозволить кооперативам одержати стабільний канал реалізації продукції за ринковими цінами;

- залучати молодь до локальних й нішевих виробництв громад з метою просування регіонального виробника та мотивувати малий бізнес у прийнятті рішень громадами й громадськістю;

- надати можливість проводити добровільну звітність на основі положень корпоративної соціальної відповідальності (або звітності за показниками соціо-еколого-економічної діяльності агробізнесу);

- розвивати аграрну і переробну кооперацію як соціально-екологічний чинник: малі (до 1 - 50) гектарів різної природи угіддя створюють біологічні коридори, сприяють біорізномайттю; учасники кооперації є жителі громад які працюють та наповнюють місцеві бюджети податками;

- закріпити законодавчо правила державної підтримки нішевої кооперації та популяризувати її ідеї серед населення, особливо серед молоді;

- інтегрувати українську аграрну кооперацію в міжнародний кооперативний рух - The International Co-operative Agricultural Organisation;

- продовжувати реалізацію соціальної ролі споживчої та аграрної кооперації із забезпечення продажу товарів усередині країни (просування ідей органічного виробництва, реалізація курсу з євроінтеграції, зменшення витрат на логістику, а відтак здешевлення товарів від нішевих кооперативів);

- створювати спільні і дочірні підприємства аграрної та споживчої кооперації з приватним бізнесом, що дасть змогу краще акумулювати кошти для розширення господарської діяльності;

- забезпечити довгострокову підтримку сільськогосподарської нішевої кооперації у сферах виробництва та надання послуг зважаючи на те, що їх продукція відіграє важливу роль у забезпеченні держави якісними продуктами харчування;

- формувати мережу виробничих кооперативів (у сферах переробки сільгосподарської продукції та її збуту) закупівельно-збутових кооперативів, які б могли забезпечувати потреби державних структур і населення в продуктах харчування та широкого кола послуг в сільських громадах із співпрацею з обласними містами. як основними споживачами продукції нішевої кооперації;

- створити можливість кредитування для кооперативів та їх стартапів, які можуть забезпечити швидке зростання та дохід від продажів у

країні й експорту з мінімальними інвестиціями, наприклад, агробізнес у поєднанні з ІТ-сферою (е-калькулятори з ціноутворення сільськогосподарських земель та балансування їх родючості, розробник професор Скрипчук П.М.);

- створювати можливості зростання частки використання відновлюваних джерел енергії в економічній діяльності кооперативів;

- надати можливості запроваджувати сучасні технологічні інновації у виробничій діяльності, торгівлі через подальше поширення Інтернет-технологій та використання мобільних додатків;

- розвивати Інтернет-торгівлю та електронну комерцію як важливий напрям розвитку ринку товарів та послуг;

- просувати кооперацію як частину кластерної політики, що сприятиме обміну знаннями, поширенню передового досвіду та співпраці - як між своїми членами, так і між зацікавленими сторонами. Кластери об'єднують різні компанії, неприбуткові організації, дослідницькі та наукові установи, постачальників фінансових послуг та державні органи, створюючи важливі мережі на регіональному, міжрегіональному, національному рівнях та на рівні ЄС. Наприклад, в ЄС існує понад 1500 кластерів, на які припадає майже 25 % зайнятості в ЄС;

- вирощування органічної продукції й забезпечення її економічної доступності для всіх верств населення, зменшення екологічного навантаження аграрного сектора на навколишнє природне середовище, протидії кліматичним змінам;

- впроваджувати діджитал моніторинг та еколого-економічну оцінку землекористування; оцінювати ризики та страхування, в тому числі, банками через прозорі інформаційні ресурси й виважену державну політику;

- практикувати ощадливе й точне землеробство, які сприяють підвищенню ефективності внесення добрив на 7-14%, оптимізують експлуатаційні витрати та вплив на довкілля (заощадження на паливі, оцінка

потреб культур у поживних речовинах й воді (віртуальна вода у рослинництві) тощо.

Враховуючи стратегічні задачі євроінтеграції, впровадження Спільної аграрної політики ЄС в Україні та вище наведений інструментарій інноваційного нішевого бізнесу для України у мирний час вкрай актуальним має бути: нішевізація для малої кооперації як найбільш поширений варіант диверсифікації життєдіяльності суспільства та стабільності громад й держави в цілому; форми підприємницької діяльності та організаційні моделі кооперації на основі кращих практик господарських товариств, нішевої обслуговуючої кооперації, відпочинкового й безконтактного туризму; спеціалізовані нішеві кооперативи (нові форми утворень з постачання продукції через соціальні мережі й односібних виробників) з виконання певних функцій (переробні, маркетингові, постачальницькі, туристичні); багатофункціональні кооперативи які створюватимуться на рівні громад, що можуть об'єднувати декілька нішевих утворень та багатьох товаровиробників і здійснювати переробку за «життєвим» циклом продукції й забезпечувати їх інформаційно-консультативними послугами. Тому перспективними напрямками нішевої кооперації в агробізнесі з суспільної точки зору буде: вибір найбільш ефективних форм підприємницької діяльності для конкретного регіону виходячи з природно-кліматичних й історико-культурних особливостей регіону; підтримка сільських громад через агробізнес, що дозволить підвищити ефективність підприємницької діяльності у всьому ланцюжку з «лану до столу», «з саду до столу», «своє рідне й найкраще»; забезпечення мультиплікації суб'єктів малого бізнесу й фермерства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, упровадження новітнього досвіду розвитку нових утворень із нішевої кооперації (наприклад, виробник - соціальні мережі – споживач або більший за масштабами переробник) організаційно-економічних відносин в аграрній кооперації дозволить: впроваджувати заходи зі стимулювання вирощування екологічної та органічної продукції й послуг; вирощувати місцеву та оригінальну сировину (продукцію) й

забезпечувати її економічну доступність для всіх верств населення; впроваджувати кращі практики та правила системи сталого виробництва й споживання харчових продуктів; залучати фінансування під заставу та страхове покриття бізнесу; впроваджувати технології зіставлення даних наприклад інновації [1]; підвищення продуктивності сільськогосподарських культур та земель в цілому; реалізувати на практиці цивілізовану форму суспільного співіснування різних форм власності і форм ведення бізнесу, що актуалізовано у [19]; вимагати відповідальності від голів громад щодо територіальних особливостей бізнесу та їх правої підтримки; інформатизувати (діджиталізувати - більш точна кредитно-інвестиційна оцінка землекористування) підтримку трансформації бізнесів із виробництва продовольства (дозволи, звітність, ділові операції); виконувати соціальні вимоги до умов праці в аграрному та переробному секторах громад; зменшувати антропогенне навантаження аграрного сектора на навколишнє природне середовище та зменшувати локально вплив кліматичних змін тощо.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка законодавчо-нормативних положень, обґрунтування механізмів та інструментів реалізації окреслених стратегічних завдань із розвитку нішевої аграрної кооперації, вивчення та адаптація для України відповідного зарубіжного досвіду успішної діяльності малих за розмірами (регіональних, спеціалізованих) ресільськогосподарських кооперативів у після воєнний і період розвитку України.

Література

1. EOS Crop Monitoring. URL: [https://eos.com › products › crop-monitoring](https://eos.com/products/crop-monitoring) (дата звернення 4 вересня 2025).
2. ICA, Eurisce (2022), The World Co-operative Monitor: Exploring the Co-operative Economy. Report 2022, 166 p.
3. Куцик П., Семів С., Куцик В., Полякова Ю., Шевчик Б. Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті

викликів сучасності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 1 (48), 2023. С. 282-296.

4. Гуторов А. О., Гуторов О. І., Грошев С. В. Управління ефективністю використання земельних ресурсів фермерських господарств: теорія та практика сталого землекористування. Монографія. Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". - Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 223 с.

5. Скрипчук П. М, Шпак Г. М. Еколого-економічні засади врахування «земельного» сліду в агробізнесі. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проєктах* : колективна монографія / За наук. ред. проф. М. Д. Балджи. Київ, 2024. С. 235-268.

6. P. Skrypchuk, H. Shpak, V. Skrypchuk and O. Gorodyska. Business processes of digitalization of the agricultural land market in Ukraine. *Published under licence by IOP Publishing Ltd* IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, Volume 1126, 2nd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management 31/10/2022 - 01/11/2022. Riga, Latvia, 2023. P. 1-17.

7. Балабан П. Ю., Соколова А. М. Національний кооперативний рух в економіці ринкового типу. Монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2012. 225 с.

8. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. та ін. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». За ред. М. Й. Маліка. Київ. : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.

9. Дідківська Л. В. Сільськогосподарська кооперація – основа розвитку аграрного підприємництва в Україні. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Економічні науки. Вип. 12(1), 2017. С. 186-192.

10. Національна економічна стратегія на період до 2030 року (затверджено постановою Кабінету міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 4 вересня 2025).

11. Скрипчук П. М., Судук О. Ю. Моделі та механізми геоуправління аграрними підприємствами: монографія / Рівне: НУВГП, 2020. 315с.

12. Delivering the European Green Deal. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення 4 вересня 2025).

13. Чайка Т. О. *Відновлення природно-ресурсного потенціалу та стійкості екосистем*: колективна монографія. за заг. ред. Т. О. Чайки. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», Полтава, 2023. 308 с.

14. Оглядовий стратегічний форсайт щодо циркулярної економіки в Україні. URL: http://www.recpc.org/wp-content/uploads/2024/01/EU4E-Agenda-CE-foresight-Executive-report-1-Scoping-04-12-23_Ukr.pdf (дата звернення 4 вересня 2025).

15. Daniel Jugend, Paula De Camargo Fiorini, Pierre-Luc Fournier. Industry 4.0 technologies for the adoption of the circular economy: An analysis of institutional pressures and the effects on firm performance. *Journal of Environmental Management*. Volume 370, November 2024, 122260. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122260> (дата звернення 4 вересня 2025).

16. Thanh Tiep Le, Phuong Quyen Tran, Bablu Kumar Dhar. Circular economy and social life cycle assessment: The role of corporate renewable energy strategies, environmental justice, and environmental impacts. *Journal of Cleaner Production*. Available online 5 December 2024, 144387 <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.144387> (дата звернення 4 вересня 2025).

17. Alonso-Almeida M. M. et al. Institutional Entrepreneurship enablers to promote circular economy in the European Union: impacts on transition towards a more circular economy. *Journal of Cleaner Production* (2021). (дата звернення 4 вересня 2025).

18. Пономаренко В. С., Малярець Л. М., Внукова Н. М. та ін. Інноваційний розвиток діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного та повоєнного стану: теорія, практика, аналітика : монографія; за заг. ред. В. С. Пономаренка. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2024. 429 с.

19. Khrishcheva O. G. Agricultural cooperation as a basis for ensuring food and environmental security in Ukraine: legal aspects. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Вип. 81 : ч. 2., 2024. С. 41-46.

References

1. EOS Crop Monitoring. (2025), Available at: <https://eos.com> › products › crop-monitoring (Accessed September 4, 2025).
2. ICA, Eurisce (2022). The World Co-operative Monitor: Exploring the Co-operative Economy. Report 2022, Brussels, Belgium.
3. Kutsyk, P. Semiv, S. Kutsyk, V. Polyakova, Yu. and Shevchik, B. (2023), “The state, problems, and priorities of agricultural cooperation development in Ukraine in the context of contemporary challenges”, *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, Vol. 1 (48), pp. 282-296.
4. Gutorov, A.O. Gutorov, O.I. and Groshev, S.V. (2020), *Upravlinnia efektyvnistiu vykorystannia zemel'nykh resursiv fermers'kykh hospodarstv: teoriia ta praktyka staloho zemlekorystuvannia*. Monohrafiia [Managing the efficient use of land resources on farms: theory and practice of sustainable land use. Monograph], National Scientific Centre “Institute of Agricultural Economics”. Madrid Printing House, Kharkiv, Ukraine.
5. Skrypchuk, P.M. and Shpak, G.M. (2024), “Ecological and economic principles of taking into account the “land” footprint in agribusiness”, *Perspektyvy efektyvnykh upravlinskykh rishen u biznesi ta proyektakh*. *Kolektyvna monohrafiya* [Prospects for effective management decisions in business and projects. Collective monograph], FOP Uliaeva V.M., Kyiv, Ukraine, pp. 235-268.
6. Skrypchuk, P. Shpak, H. Skrypchuk, V. and Gorodyska, O. (2023), “Business processes of digitalization of the agricultural land market in Ukraine”, *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Vol. 1126, 2nd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management, Riga, Latvia, 31/10/2022 - 01/11/2022, pp. 1-17.

7. Balaban, P.Yu. and Sokolova, A.M. (2012), *Natsionalnyi kooperatyvnyi rukh v ekonomitsi rynkovoho typu. Monohrafiia* [The National Cooperative Movement in a Market Economy. Monograph], RVV PUET, Poltava, Ukraine.
8. Malik, M.Y., Shpykulyak, O.G. and Mamchur, V.A. et al. (2019), *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehratsiini protsesy v ahrarnomu sektori ekonomiky. Monohrafiia* [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agrarian sector of the economy. Monograph], National Scientific Centre “Institute of Agricultural Economics”, NSC “IAE”, Kyiv, Ukraine.
9. Didkivska, L.V. (2017), “Agricultural cooperation – the basis for the development of agrarian entrepreneurship in Ukraine”, *Bulletin of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Economic Sciences*, vol. 12(1), pp. 186-192.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), “National Economic Strategy for the period up to 2030”. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (Accessed September 4, 2025).
11. Skrypchuk, P.M. and Suduk, O.Yu. (2020), *Modeli ta mekhanizmy heoupravlinnia ahrarnymy pidpryiemstvamy. Monohrafiia* [Models and mechanisms of geo-management of agricultural enterprises. Monograph], “NUVGP”, Rivne, Ukraine.
12. European Commission (2019), “Delivering the European Green Deal”, Available at: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Accessed 4 September 2025).
13. Chaika, T.O. (2023), *Vidnovlennia pryrodno-resursnoho potentsialu ta stiikosti ecosystem. Monohrafiia* [Restoration of natural resource potential and ecosystem sustainability. Collective monograph], Astray Publishing House, Poltava, Ukraine.
14. EU4Environment (2023), “Strategic foresight review on the circular economy in Ukraine”, Available at: <http://www.recpc.org/wp->

content/uploads/2024/01/EU4E-Agenda-CE-foresight-Executive-report-1-Scoping-04-12-23_Ukr.pdf. (Accessed 4 September 2025).

15. Jugend, D. De Camargo, P. and Pierre-Luc Fournier, F. (2024), “Industry 4.0 technologies for the adoption of the circular economy: An analysis of institutional pressures and the effects on firm performance”, *Journal of Environmental Management*, vol. 370, 122260. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.122260>.

16. Thanh, Tiep Le. Phuong, Quyen Tran. and Bablu, Kumar Dhar. (2024), “Circular economy and social life cycle assessment: The role of corporate renewable energy strategies, environmental justice, and environmental impacts”, *Journal of Cleaner Production*.: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.144387>.

17. Alonso-Almeida, M.M. (2021), “Institutional Entrepreneurship enablers to promote circular economy in the European Union: impacts on transition towards a more circular economy”, *Journal of Cleaner Production*. 117906. Available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Institutional-entrepreneurship-enablers-to-promote-Alonso%E2%80%90Rodr%C3%ADguez-Ant%C3%B3n/d7df96f376fa97c6ef7fe0ed10e3d1b0704c0723> (Accessed 7 September 2025).

18. Ponomarenko, V.S. Malyarec, L.M. and Vnukova, N.M. (2024), *Innovatsiinyi rozvytok diialnosti subiektiv hospodariuvannia v umovakh voiennoho ta povoiennoho stanu: teoriia, praktyka, analityka. Monohrafiia* [Innovative development of economic entities in conditions of war and post-war: theory, practice, analytics. Monograph], S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.

19. Khrishcheva, O.G. (2024), “Agricultural cooperation as a basis for ensuring food and environmental security in Ukraine: legal aspects”, *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, Series: Law, vol. 81, no. 2, pp. 41-46.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2025 р.